

ket sújtotta vele: „Vollner volt az egyetlen a vádlottak között, aki nem kihívó, szemtelen.”¹⁷ (Hogyan viselkedjenek azok az emberek, akik tudatában voltak ártatlanságuknak, s ennek ellenére 13 hónapon át kínozták őket? Érthetően, felháborodtak a vád és a méltatlan bánásmód miatt. A bíróság előtt mindenáron büntelenségüket akarták bizonyítani, és semmi okuk nem volt, hogy gyáván meghunyászkodjanak.) Korniss Ferenc, a törvényszék elnöke hitt a vérvádban, s nem kis elfogultsággal vezette a tárgyalást. Így kommentálta magatartását a Pesti Hírlap: „Nem titkolhatjuk el megütközésünket a fölött, hogy az elnök hatalmával élni s a túlkapó közönséget erőlyesen rendre, sőt a szükséghez képest kiutasítani és a termet kiürríteni habozott. Tartozott volna ezzel úgy a bírói méltóságnak, mint a tárgyalás szabadságának, melynek nagy érdekei a perben az ő oltalmára vannak bízva.”¹⁸

S hogyan vélekedik Scarron ugyanerről a bíróról? „Az elnök nem közönséges ember. Olyan sima, mint a gyök és olyan gyors, mint az evet. Csakis ennek köszönhető, hogy a sok nagyfogású ügyvéd nem csinálhatott galibát.”¹⁹ Másutt így ír Kornissról: „... De ezzel a hatalommal nem élt vissza. Aztán az esze is a helyén van. Gyorsan ríposztíroz s éppen nem lehet megzavarni. Pedig rajta vannak a fiskálisok.”²⁰ Mennyivel hasznosabb lehetett volna Scarron tevékenysége, ha leleplezi a részrehajlást, mely az elnök felől is megnyilvánult.

Scharf Móric volt a per koronatanúja. Fenyegetésekkel, ütlegetéssel sikerült a vizsgálóbírónak (Bary József) rábírní arra, hogy aláírja az általa előre elkészített hamis vallomást, mely aztán jogi alapját képezte a monstre pernek. Így szól róla Mikszáth: „Az pedig egészen belejött, olyan elevenen ríposztózott, hogy csupa gyönyörűség volt hallgatni — már persze nem a saktereknek.”²¹ Eötvös Károly volt a védelem fő erőssége. Bátor, humanista fellépésével kivívta a haladó közvélemény tiszteletét és természetesen a reakció gyűlöletét. Fájdalom, Scarron nem értette meg a neves védő erőfeszítéseinek emberi és eszmei motivációit. Egyik alkalommal így fordult Eötvöshöz: „Kár volt ebbe az egész komédiába belemenned. Ha egész Magyarország haragszik a zsidókra — haragudjunk mi is.”²² E sorok s az alábbiak igazolják, hogy Mikszáth akkor szembehelyezkedett Eötvös nemes küldetésével: „Az eszlári pör sokat ártott neki népszerűségében, de szerencséje van: Szeffyert visszaszerelte azt neki apródonként. Mert a rosszat tűrhetővé teszi a rosszabb...”²³ Szeffyert Ede volt a per ügyésze. Miután eleve szemben állt a vérvád-babonával, sokkal inkább védelmezte, mintsem vádolta a gyanúsítottakat. Talán felesleges megjegyeznünk, hogy bátor cselekedete miatt hamarosan a szélsőséges jobboldal támadásának középpontjába került. Így nyilatkozott róla Scarron: „Olyan bátor ember, hogy ha katoná lett volna, bizonyosan ő vette volna be Boszniát. Így pedig csak velünk veteti be mindennap a mérget.”²⁴ Az ügyvédek sem kerültek el sorsukat: „Mindenki elvesztette népszerűségét a védők közül, csak Székely nem. Székely csak azért nem vesztette el, mert nem volt neki.”²⁵ Henter Antal, a megye várnagya őrizte Scharf Móricot törvénytelenül csaknem 13 hónapon keresztül. Ez idő alatt kellett őt előkészíteni a végtárgyaláson várható nagy összecsapásra. Ezt a példátlan lélekmérgezést így értékelte Mikszáth: „Azt őrizte ő becstellett, hol furfanggal, hol óvatossággal, amint dukál.”²⁶ Hisszük, hogy e néhány részlet kellő meggyőző erőt képvisel annak alátámasztására, miszerint a scarroni publicisztikának nyíregyházi periódusa nem tartozik nagy magyar írók pozitív megnyilatkozásai közé. Ezek természetesen halvány szepői csupán a halhatatlan alkotások termékeny sorozatának, de az irodalomtörténeti igazság parancsolóan követeli feltárásukat, mert a gazdag és pozitív írói munkásság, illetve e kisebb tévelygések együttesen adják azt, amit mikszáthi életműként tart számon az utókor.

Hegedűs Sándor

Balázs Béla Berlinben 1928—30 között kifejtett közírói tevékenysége

A Tanácsköztársaság bukása után Balázs Béla, mint a magyar munkásosztály és értelmiség annyi más értékes tagja itt kellett, hogy hagyja hazáját és menekülni volt kénytelen. A száműzött író és filmesztéta 1926—1930 között Berlinben élt és dolgozott. Közismert, hogy berlini emigrációja alatt több filmforgatókönyvet írt, többek között Bertolt Brecht világhíri

¹⁷ PH 1883. jún. 22.

¹⁸ PH 1883. júl. 4.

¹⁹ Mikszáth Kálmán: Tudós írások. Bp. 1914. 166.

²⁰ I. m. 158.

²¹ I. m. 162.

²² PH 1883. júl. 26.

²³ Mikszáth Kálmán: Tudós írások. Bp. 1914. 177.

²⁴ I. m. 182.

²⁵ I. m. 180.

²⁶ I. m. 242.

dramájából a *Háromgarasos operából* is készített forgatókönyvet. Az is köztudomású róla, hogy tagja lett a Német Proletárirók Szövetségének, hogy a Német Munkásszínház Szövetség művészeti vezetője lett, 1930-tól pedig az összes munkáskultúrszervezet összefoglaló csúcsszervezetének elnökségi tagja, hogy részt vett a munkásszínház tevékenységében és *Die Mauer von Père la Chaise* címen szindarabot írt az agit. prop. csoportok számára, de a Munkásszínházról írt cikkén kívül teljesen ismeretlen berlini emigrációja alatt kifejtett közírói tevékenysége, pedig ez több szempontból is figyelemre méltó.

Balázs Béla berlini tartózkodása alatt, különösen 1928-ban és 1929-ben igen élénk publicisztikai tevékenységet fejtett ki. Ügyszólván minden hónapban megjelent egy-egy cikke a „Weltbühne” és az „Arbeiterbühne” című folyóiratban. Ezek a cikkek hűen és közvetlenül tükrözik esztétikai és politikai nézeteit és betekintést adnak a baloldali szociáldemokrata és kommunista erőknek a weimari köztársaság utolsó éveiben kifejtett nehéz harcába. Balázs Béla ebből az időből származó publicisztikai írásai mind tartalomban, mind pedig formában változatosak. Elsősorban a színház és a filmművészet időszerű kérdéseivel foglalkozik, de érdeklődése kiterjed az ifjúság problémáira és az új művészeti irányok megjelenésére is, formában pedig az egyszerű recenziótól kezdve az esszén keresztül az interjúig a publicisztika ügyszólván minden lehetőségét kimeríti. Mindegyik írásának közös vonása azonban írójuk kommunista meggyőződése, szenvedélyes vitatkozó hangja és szellemessége. Az alábbiakban időrendi sorrendben ismertetjük az 1928-ban és 1929-ben a „Weltbühne” illetve az „Arbeitertheater”-ben megjelent cikkeit.

A Weltbühne 1928. jan. 10. (2.) számában: *Die Zukunft gehört den Bastarden* (A jövő a fattyaké) címen recenziót írt André Gide: *Faux monnayeurs*-jéről. Külön érdekessége a számnak, hogy Arnold Zweigtől, Erich Kästnertől, Ernst Tollertől, Karl Liebknechtől és Wilhelm Piecktól is közöl egy-egy írást. Balázs Béla recenziójának végső konklúziója az, hogy Gide tehetséges író, aki azonban nem lát kiutat a polgári ifjúság anarchizációjából.

A folyóirat május 22. sz.-nak *Die Kameliendame als Asta Nielsen* című cikkében Asta Nielsen alakítását a *Kameliás hölgyben* nagy elődeinek az alakításával összehasonlítva, arra a megállapításra jut, hogy elődeihez képest valami egészen újat hoz a szerepbe. Duse és Sarah Bernhard még a romantikus-szentimentális letépett liliumot játszották, Madame Pitoeff kissé ironikusan fogta fel szerepét, Asta Nielsen pedig már nem epedkedő, gyengéd, szelíd és érzékeny, hanem lázadó, dacos, néha majdnem közönséges utcanő, akiről rögtön észre lehet venni, hogy az ártatlanul bohém társaságban nem zárdanővendék, hanem egy párizsi kokott.

A június 26. számban *Jugend! Jugend!* címen a *Kosztja Rjabcev naplója* című szovjet ifjúsági könyvről ír recenziót, de ez csak alkalom arra, hogy kifejtse az ifjúságra vonatkozó gondolatait. Véleménye szerint eltűlozzák az ifjúságnak a forradalmakban betöltött szerepét. Az 1848-as forradalmakban kétségtelenül szerepe volt az ifjúságnak, de a francia forradalomban és a nagy októberi szocialista forradalomban már nem. A művészetekben is a fiatalok első művei rendszerint még a „régí iskola” nyomait viselik magukon.

A dec. 18. szám *Sachlichkeit und Sozialismus* című írását közli. Ennek előzménye az, hogy a Berliner Tageblattnak körkérdést intéztek a költőkhöz, hogy szükségesnek és helyesnek találják-e, hogy éljenek, és ha nem, milyen halálnemet választanának? Erre a körkérdésre reagál Balázs ebben a cikkében és megállapítja, hogy amint az állatoknak, ha nincs mit haragniok, kiesik a foguk, ugyanúgy a szellem nélkülivé lett polgárság számára a költők válnak feleslegessé és tetejébe a fogak saját magukat húzzák ki.

A cikk további részében a „Sachlichkeit” elnevezés alatt divatossá vált irodalmi irányzat ellen foglal állást, és megállapítja, hogy ez a fajta költészet tárgy nélküli lett, mivel tárgyuk költőtlenlénné vált. A tetejébe még forradalminak is adja ki magát, holott ennek az új tárgylagosságnak semmi köze nincs sem a forradalomhoz, sem a szocializmushoz, sem a proletariátushoz. Marx „kisérteties tárgylagosság”-nak nevezi ezt a tárgylagosságot.

1929-ben Balázs Béla a Weltbühnen kívül az Arbeiterbühne című folyóiratba is rendszeresen ír. A márciusi számban: *Arbeiterschaulpieler* (Munkásszínház) címen írt cikket. Ebben visszautasítja egyes polgári esztétáknak azt a felfogását, hogy a munkásszínházok dilettánsok, még pedig azzal az indokolással, hogy a népdalokat sem hivatásos írók írták, mégsem tartja őket senki sem művészileg kisebb értékűnek. A művészet: fegyver. A rossz művészet — rossz fegyver. A proletariátusnak fel kell magát fegyvereznie a művészetrel is. A jó forradalmi művészetnek nem kell feltétlenül hivatásosnak lennie.

Az áprilisi szám, *Was ist kollektive Kunst? és Naive Fragen mit Bitte und Antwort* című írását közli. Az egész cikk csupa kérdésfelvetés. Végső konklúziója, amit szintén kérdés formájában tesz fel az, hogy a kollektív művészet tömegművészet, amit egy közösség hoz létre és amelyben az egyén és a tömeg érdeke dialektikus kölcsönhatásban áll.

A Weltbühne 1929 április 2. számában: *Sterbliche Menschen — unsterbliche Phrasen* (Halandó emberek — halhatatlan frázisok) című cikkében ironikus-szatirikus hangnemben a legértékesebb publicisztikai erényeket csillogtatva, írásos dokumentumok alapján leplezi le Du Ples

sis de Grenedan francia léghajós tiszt „hősi halálát”. Du Plessis jelentette feletteseinek, hogy léghajója hosszabb légi útra nem alkalmas, mégis azt a parancsot kapta, hogy javítsa meg a léghajózás rekordját. A francia tisztnek a rossz időjárási viszonyok ellenére fel kellett szállnia, mert a tőkésék érdeke, akik rendszeres légijáratot akartak kiépíteni Franciaország és Algéria között, ezt így kívánta.

Az Arbeiterbühne júniusi számában *Tonfilm* (Hangos film) címen a hangosfilm megjelenésével felmerült problémákkal foglalkozik. Megjósolja, hogy bár a hangos film egyelőre még csak a néma film „aláfestésére” szolgáló technikai eljárás, rövidesen sajátos és külön műfaj lesz, amint a színházzal szemben a némafilm is az lett. Ahogy a művészet a káosztól szabadítja meg az embert, úgy fog a film a zajok káoszától megszabadítani minket azzal, hogy mint kifejezést fogja fel, mint jelentést és értelmet.

Júniusban a Weltbühnenben egy másik cikke is megjelent *Männlich oder kriegsblind* címen, melyben Kurt Pinthusnak a Sachlichkeitről megjelent cikkével polemizál. Pinthus az új művészeti irányt férfiasnak tartja és jellemző vonásaként azt említi, hogy benne a gondolati elem háttérbe szorul és pusztán a tények számítanak. Balázs szerint éppen ellenkezőleg az nem férfias, ha valaki nem foglal állást. A tárgyias irodalom egy hanyatló osztály rezignációjának a jele.

A folyóirat július 16-án *Menschen auf der Barrikade* című háromfelvonásos drámájának középső jelenetét közli. A dráma tárgya a parasztság megnyeréséért folyó küzdelem Oroszországban.

Az Arbeiterbühne júliusi számában *Vom politischen Sinn des Bühnengerüstes* című cikke az orosz és a Piscator-féle új színpadszerkezettel foglalkozik és megállapítja róla, hogy az egy társadalmi világkép szimbóluma.

A folyóirat októberi száma közli Baláznak Eizensteinnel, a Potemkin rendezőjével folytatott interjúját. A polgári sajtó a szovjet filmek hanyatlásáról írt ebben az időben. Balázs megkérdezte Eizensteint, mi igaz ebből? Eizenstein beismerte, hogy némi hanyatlás tapasztalható, véleménye szerint azonban ezek a filmek még mindig jobbak, mint a polgári filmgyártás filmjei. Reméli, hogy az a hullámvölgy, amibe az új szovjet film került, csak átmeneti. A hanyatlás oka az, hogy a forradalom győzelme után még sokáig ugyanazt a témát dolgozták fel a film alkotói, megkezdődött azonban a szocializmus építése új témájának a feldolgozása és ez az új téma új művészi lehetőségeket is fog hozni.

Az Arbeitertheater című folyóirat 1929 dec. számában a gyermekszínházról ír Balázs. A kapitalizmusban a gyermekszínház nem kifizetődő üzlet. Mivel a helyérek csak olcsók lehetnek, ezért gyenge színészekkel rossz előadást produkál a néhány mégis működő gyermekszínház. Nem véletlen, hogy a gyermekszínház-mozgalom a proletariátus körében kezd fellendülni, ahol célul tűzték ki, hogy a gyerekekkel az igazságot és a valóságot művészi és szórakoztató formában ismertessék meg.

Ezek a cikkek nemcsak Balázs Béla írói portréjához adnak újabb színt, hanem egyúttal tükrözik azokat a társadalmi, irodalmi művészeti és esztétikai problémákat is, amelyek a kor haladó íróit foglalkoztatták.

Balázs Béla egész írói munkásságának teljes felmérése a magyar irodalomtörténetírás egyik soron levő feladata. Reméljük, élete egy rövid szakaszából vett publicisztikai tevékenységének ismertetésével némiképp mi is hozzájárultunk a feladat megoldásához.

Ezúton fejezem ki hálás köszönetemet az NDK Művészeti Akadémiája Színház-történeti Osztályának, a Deutsche Staatsbibliotheknak és a Berliini Állami Opera helyettes igazgatójának, Sontagh úrnak azért, hogy az értékes anyagot rendelkezésemre bocsátották.

Kálmán László

Illyés Gyula és az Új Előre

Illyés Gyulának alig néhány írása jelent meg a húszas évek derekán a New York-i *Új Előre* hasábjain, s a költő párizsi tartózkodása idején szövődött kapcsolata az amerikai magyarság harcos újságjával alig tarthatott fél évnél tovább. Írásainak megjelenése az *Új Előre*-ben különös jelentőségű, mind ha az akkor még eszmeileg és formailag egyaránt tisztuló, alakuló magyar szocialista irodalmat, mind pedig, ha a költő pályakezdését vizsgáljuk. A szocialista irodalmat hangsúlyoztuk előbb, mivel az *Új Előre* töredező lapjai rejtegették a húszas évek szocialista lírai termésének egyik legszebb alkotását, az *Értünk ethulló proletár halottak*-at. De ezúttal figyelmünket azokra az írásokra irányítjuk, melyek, ellentétben azzal a felfogással,